

Rəzim MƏMMƏDOV,
ADPU-nun Ədəbiyyat
kafedrasının müdiri,
dosent

(Əvvəli ötən sayımızda)

“İZM”LƏRİN ESTETİKASI YENİ METODOLOJİ BAXIŞ SİSTEMİNDƏ

(Təyyar Salamoğlunun tədqiqatları əsasında)

məzmununu qabardır. Bu beytlərdə ifadə olunmuş fikirlərin bütövlükdə qoşma üçün seciyyəviliyi diqqəti çəkir”.

Ədəbiyyatşünas alim şairin yaradıcılığında dördlüklərin müəyyən hissəsinin poetik xüsusiyyətləri ilə klassik yazılı şeirdəki dördlüklərə yaxın olması məsələsinə də aydınlıq gətirərək yazır: “Ə.Cavad dördlükləri klassik şeirin nə rübai, nə mürəbbə, nə də başqa dördlük formalarını olduğu kimi şeirə gətirməmişdir. Bu dördlüklər bu və ya digər dərəcədə klassik şeir formalarını xatırlatsa da, Ə.Cavadın şeirlərində poetik baxımdan yeniliklər çoxdur. İlk növbədə, klassik dördlüklərdən fərqli olaraq, onun şeirlərinin heca vəznində yazıldığı və dördlüklərin poetik xüsusiyyətlərinin də bu vəznin tələblərinə tabe olduğunu söyləmək lazım gəlir”.

T.Salamoğlunun tədqiqatlarında Ə.Cavad poeziyasında ikilik bənd növündən istifadənin xüsusiyyətləri ilə bağlı maraqlı mülahizələrlə rastlaşılır. O, ikilik bənd növündən istifadənin şairin yaradıcılığı üçün seciyyəvi olduğunu bildirir. Alim şairin bu növdə yazdığı şeirlərini “məsnəvi bənd növünə əsaslanan ikilik” hesab etmiş, onların məhz məsnəvi formasında yazıldığını bildirir: “Şairin ikilik bənd növünə aid şeirlərinin əksəriyyəti məsnəvi formasındadır, yeni əvvəldən axırədə misralar qoşa qafiyələnir”.

Ə.Cavadın yaradıcılığında bənd növlərinin və qafiyələrinin spesifikasiyasını diqqətlə araşdıran T.Salamoğlu yazır ki, şair heca vəzninin ən mürəkkəb ölçülərindən müvəffəqiyyətlə istifadə edə bilmişdir.

Professorun mülahizələrini maraqlı edən və onun konsepsiyalarının müxtəssislər tərəfindən müsbət qarşılanmasını şərtləndirən əsas məqamlardan biri də tədqiqatın ədəbiyyatşünaslıqda çox az tədqiq olunan sənətkarların yaradıcılığına müraciəti, onların ədəbi irsini müasir tələblər səviyyəsində araşdırması və ədəbi ictimaiyyətə yeni baxışlar əsasında təqdim etməsidir.

Məlumdur ki, keçən əsrin 20-ci illərində Azərbaycan ədəbiyyatı, eləcə də poeziyası uzun müddət tənqid və ədəbiyyatşünaslıq tərəfindən düzgün qiymətləndirilməyib, bu dövrün poeziyasından söhbət açarı sövət tədqiqatçıları, ancaq proletar şeirini, onun nümayəndələrinin yaradıcılığını ön plana çəkir, bu poeziyanı ağır dolusu mədh ediblər. Həmin dövrdə yaranan milli ruhlu, istiqlaliyyət sədalı poeziyası isə bəddin, kədərli poetik nümunələr hesab edilir, onların müəlliflərinin adlarını belə çəkmir, çəkəndə də tənqid itəsinə hədəf seçirdilər. Keçən əsrin 80-ci illərinə qədər unudulan, haqqında söz deyilməyən şairlərdən biri də Azərbaycan Cümhuriyyətini ürəkdan vəsf edən Ümğülsüm Sadiqzadə idi.

Mübariz poeziyası ilə ömrünün sonuna kimi xalqın istiqlal mücadiləsinə səsləyən bu istedadlı şairinin həyatı və ədəbi irsinin öyrənilməsinin zəruriliyi ilə bağlı T.Salamoğlu yazır: “80-ci illərin sonlarında etibarən ədəbiyyətdə bərqərar olmağa başlayan demokratiya “ab-havası”nda bütün tələsizlər kimi Ümğülsümün taleyi özünə qaytarılmağa başladı. Haqqında xatirələr, tərcümeyi-halından və yaradıcılığından qısa məlumat verən yazılar dərc edildi. Demokratik Respublika ilə bağlı Azərbaycan ədəbiyyatından bəhs edən məqalələrdə onun da yaradıcılığı ön plana çəkildi, qəzet və məcmuələrdə əsərlərindən nümunələr verildi. Bununla belə, indinin özündə də onun şəxsiyyət və sənət taleyi özünə qaytarılmamış, sözün təmənənində şəxsiyyəti və yaradıcılığı bütöv bir sistem kimi oxuculara təqdim edilməmişdir. Bütün şüurlu həyatı boyu milli istiqlal arzusu ilə yaşayan, cavan ömrünün

yeddi ilini həbsxana küncələrində və sürgündə keçirməyə məcbur olan bu istedadlı şairinin həyatı və sənət yolu ilə ətraflı tanış olmağın, ədəbiyyat dərslərimizə onun da adını salmağın, şeirlərindəki milli ruhu gənc nəslin canına və qanına hopdurmağın vaxtı çatmışdır”.

Güclü istedad sahibi olan Ümğülsümün ilk bədii əsərlərinin nəşri tərixindən söhbət açan T.Salamoğlu vurğulayır ki, onun “yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü 1917-1920-ci illərə təsadüf edir. Bu illərdə o, “Turan düdüyü”, “Ey türk oğlu”, “Əsgər anası”, “Bu ilki mayısa”, “Yollarını bəklərdim”, “Hicran”, “Bayrağım enərən” və s. şeirlərini yazır. Bu əsərlərlə Ümğülsüm tamamilə yeni bir yaradıcılıq yoluna qədəm qoyur. Onun poeziyası kəskin siyasi motivlərə köklənir. Milli istiqlal ideyası Ümğülsümün şeirlərinin əsas leymotivini təşkil edir”.

Ümğülsümün şeirlərini diqqətlə təhlil edən T.Salamoğlunun qənaətinə görə, ədib hələ Bakı kommunası dövründə Azərbaycanın mahiyyətə müstəmləkə rejimi altında inləməsinə, xalqımızın həqiqi mənada genosidə məruz qalmasını məhərrələ təsvir edib, düşmənin vicdanını itirdiyini, ədalətin olmadığını, millətin ağrıları, yarılarını dərindən duyur, bütün çətinliklərə sine gərərk mübarizənin davam etdirilməsini arzulayır. O, düşməne “Sənə bəz əyməyən nasionalistəm” - deyərək mübariz motifli şeirlər qələmə alır. Şairinin qələmə aldığı bu misradakı “nasionalistəm” sözünün mahiyyətini tədqiqatçı belə izah edir: “Burada Ümğülsümün “nasionalizmi”ni öz millətinin xoşbəxtliyini başqa millətlərin bədbəxtliyini üzərində qurmağa çalışan millətçilərin millətçilik azarı ilə (keçmiş və indiki rus, yaxud erməni millətçiləri kimi) qətiyyətlə eyniləşdirmək olmaz. Bu “nasionalizm” öz qidasını xalqın azadlıq arzularından alaraq, müstəmləkə boyunduruğu altında sürünərək yaşamaq əzabından qurtuluş yolu kimi düşünülmüş və hər şeydən öncə, saxta sosialist beynəlmillətçiliyinə qarşı çevrilmişdir”.

Şairin yaradıcılığında vətəne məhəbbət, milli vüqar, milli istiqlaliyyət hissi çox dərinidir. Onun şeirlərinin əsas qəyəsini vətənin azadlığı, milli istiqlaliyyət motifləri təşkil edir. Alim ədibin “Çəkli, dəf ol” şeirindəki hilal qələminin bütün gücü ilə vəsf etməsinə ayparalı bayrağımıza odl məhəbbətinin ifadəsi kimi dəyərliyəndir:

Mən onun soraqlı, sədəli gördüm,
Türk üzünə baxdım, hilal gördüm.
Hər yerdə o hüsnü, cəlalı gördüm,
Səvdim candan aziz, gözəl vətəni.

Başqa bir şeirində isə Ümğülsüm özünü Azərbaycan istiqlalını boğmaq istəyənlərə üz tutub milli qürur hissi ilə deyir:

Səndə qraq varsa, bənim “ay”ım var.
T.Salamoğlu Ümğülsümün yaradıcılığında vətən sevgisinin, milli mübarizə hissini güclü olduğunu, həm də şairinin poeziyasında istiqlal düşmənlərinə nifrətinin dərinliyini ön plana çəkərək yazır: “Ümğülsümün yaradıcılığında vətən sevgisi bir tərəfdən milli istiqlal uğrunda mübarizə, onun tərənnümü, odl vəsfi ilə dəyərlənir, ikinci bir tərəfdən şairinin istiqlal düşmənlərinə “ölüm hökmü” oxumasında əyanlaşıp.

Ümğülsümün poeziyasında millilik, türkçülük motifləri aparıcı yerlərdən birini tutur. Onun şeirlərində “türk oğlu”na müraciət olunur, ondan kömək dilənir. Azərbaycan və türk xalqları birliyə, həmrəyliyə çağırılır. Tədqiqatçı yazır ki, bu ideya şairinin “Yollarını bəklərdim” şeirində də aydın hiss olunur. O, özünü milli dünyasına tutur, onları Azərbaycanın milliyətçi mübarizəsinə arxa durmağa səsləyir:

Nərdə bənim arx-önü düşmənlər kəsən qılıncım?
Nərdədir, yigit qardaş, nərdə bəklədiyim?
...Yuca dağlar, ordumuzun salamına əgillək,
Bəni qurtarmağa gələn dostlarına yol verək.

İstər Azərbaycan kommunası, xüsusilə də Cümhuriyyət dövründə yeni keyfiyyət qazanan poeziyamızın əsas amalı əldə olunan milli müstəqilliyin tərənnümü, bu müstəqilliyin qorunması üçün mübarizlik notlarına geniş yer verməsi olmuşdur. Bu notlar Ümğülsümün poeziyası üçün də seciyyəvidir. Bu barədə T.Salamoğlunun ədəbi-tənqidi görüşlərində məntiqi fikirlərlə rastlaşırıq: “Azərbaycan türklərinin bu gün və gələcək taleyi ilə bağlı dərin və səmimi narahatçılıq hissləri, bu narahatçılıqdan yaranan üsyankarlıq və kəskin mübarizlik notları Ümğülsümün Milli Demokratik Respublika ərəfəsində yazdığı şeirlərin əsas məziyyətlərindəndir. Bütün varlığı ilə milli istiqlal arzusu ilə yaşayan Ümğülsümün yaradıcılığına Azərbaycan Milli Demokratik Respublikasının qələbəsi ilə əlaqədar çox güclü tərənnümü və sevinc ruhu hopur. Bu da təbii idi. İllərdən bəri onun şeirlərinin misralarından boylanın istiqlal arzusu dönbü həqiqət olmuşdu. Lakin bu həqiqəti Ümğülsüm əlçatmaz bir vralıq kimi dərk edir, onun əbədiyyətinə təmin etmək üçün hələ çox mübarizə aparmaq lazım olduğunu yaxşı başa düşürdü”.

Təəssüf ki, şairinin sübhələri doğrudur. Azərbaycan Cümhuriyyətinin ömrü uzun sürmür. Lakin yeni keyfiyyət qazanan Azərbaycan poeziyasının ömrü Cümhuriyyətin ömrü qədər qısa olmur. Bayrağımız bolşeviklər tərəfindən endirildikdən sonra da mübarizə davam edir. Bu dövrdə iyirmi yaşlı Ümğülsüm parlaq poetik nümunələri ilə baş verən ədalətsizliyə qarşı haqq səsinə ucaldır. Bu barədə T.Salamoğlunun “Ümğülsüm Sadiqzadə” sərbəhləli oçerkində oxuyuruq: “Müstəqil Azərbaycanın ayparalı bayrağın endirildiyini, onun əvəzinə canından çox sevdii vətən gəyərində bolşevik bayrağın dalğalandığını gören Ümğülsüm “Bayrağım enərən” şeirində bu tarixi ədalətsizliyi çılğınlıq dərəcəsinə gələn üsyankarlığı ilə bütün dünyanın həqiqətsevər insanlarına çatdırmaq istəyir:

Yazıq səni bayrağım, endirdilər öyləmi?
Səni yıxıb devirən o zəhərli rozular,
O haq yeyən haqsızlar, vəhşilər, tanrısızlar,
Yanar ocağını da söndürdülər, öyləmi?

Millətin qurtuluş yolu kimi baxdığı Milli Demokratik Respublikanın devrilməsindən yaranan dərdin, kədərin ağırlığı Ümğülsümü nə qədər sarsıtsa da, o, “Hicran” şeirində “günəşin bir daha doğacağına”, “vəhşi qaranlıq boğacağına” əmindir”.

İstedadlı şairə Ümğülsümün arzuları çin olmuşdur. Varlığı qədər sevdii ayıl-ulduzlu bayrağımız bu gün müstəqil Azərbaycan Respublikasının - qiymətli dövlət rəmzlərindən birinə çevrilərək qürurla dalğalanmaqdadır.

Ümğülsümün poeziyasının bu gün də aktuallığını itirmədiyini bildiren professor T.Salamoğlu yazır: “Ümğülsüm poeziyası mübarizə poeziyasıdır. Bu mübarizədə dumanlı, mücərrəd heç nə yoxdur. Əksinə, onun hədəfi də, son məqsədi də aydındır. Şairə yurdunu yandırıb-yaxan, elini, obasını müsibətlərə uğradan, “qanlı torpaq üstündə lalələr yitirən” rejimə qarşı mübarizə apararaq, “dağılmaq yurdumun sairə oldum” - deyərək elini, obasını xoş gələcəyə səsləyir, bu gələcəyin uzaqda olmadığını nikbin inam yaradır”.

Davamı 9-cu səhifədə

Əvvəlki 8-ci səhifədə

IV HİSSƏ

ƏDƏBİ TƏNQİD VƏ "İZM" LƏR
MƏSƏLƏSİ

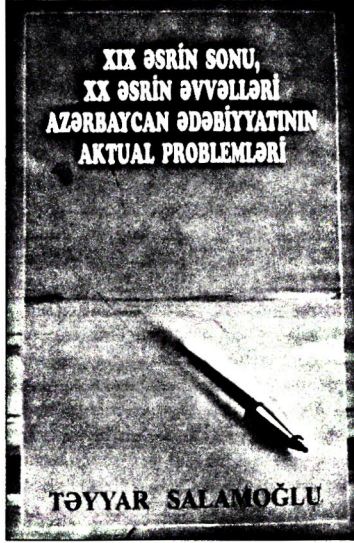
Azərbaycanda XX əsrin peşəkar ədəbiyyatşünaslarından olan F.Köçərli, həm ağır zəhmət hesabına klassik ədəbiyyatımızdan qiymətli nümunələr toplayan, onları sistemləşdirən ədəbiyyat bilicisi, həm də müasirlərinin yaradıcılığını diqqətlə izləyən, bu ədiblərin bədii sənət nümunələri haqqında tənqidi, elmi-nəzəri məqalələr müəllifi kimi tanınır.

F.Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin ilk yaradıcısı hesab edən T.Salamoğlu onun "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabının tarixi əhəmiyyətini xüsusilə vurğulayaraq yazır ki, bu əsər Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf yolunu əks etdirən, ədəbiyyatımızın geniş mənzərəsini verən ilk sistemli tədqiqat nümunəsidir. Böyük zəhmət hesabına ərsəyə gəlmiş bu qiymətli əsərin əhəmiyyəti, çoxsaylı sənətkarların həyatı və yaradıcılığı haqqında məlumat və faktları yüksək qiymətləndirən T.Salamoğlunun fikrincə, "ilk sistemli tədqiqat nümunəsi" hesab olunan əsərin "çox hissəsini bədii materiallar təşkil edir. Kitabın elmi-nəzəri materiallarla bədii materialların sintezindən ibarət olması dövrün tələbi idi. Kitab müəllifi bədii materialları çox çətinliklə bir yere toplamışdı. Bu materiallar və tədqiqatçı onlara verdiyi şərhlər, tərcümeyi-hal faktları oxuculara ədəbiyyatımızın tarixi varlığı, mövcudluğu, keçdiyi inkişaf yolu haqqında müəyyən təsvir yaradır və ona görə də əsər ədəbi-mədəni mülkətdə çox yüksək qiymətləndirilir, ona böyük dəyər verilir".

"Kitabın çox hissəsini bədii materiallar təşkil edir" deyərək bu qiymətli mənbəni heç də materiallar toplusu hesab etmir, əksinə, tədqiqatçının topladığı materiallara yazdığı şərhli, yazıçıların tərcümeyi-halı, onların əsərlərinin yazılma tarixi, ədəbiyyatımızın inkişaf yolları haqqında söylədiyi fikirləri yüksək qiymətləndirir. Bu mənada o, F.Köçərliyə əsas tədqiqatçılarından olan akademik K.Talibzadənin kitab haqqında yazdığı "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabını "material" hesab edənlər, onun elmi mahiyyətə daşmadığını iddia edənlər ciddi səhv edirlər" fikrini tamamilə haqlı sayır. Alim özü də F.Köçərliyə "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabının tarixi-elmi əhəmiyyətini müəyyənləşdirən cəhətlərdən söhbət açaraq yazır ki, bu əsər "Azərbaycan xalqının ədəbiyyat tarixinin yoxluğuna dair yayılmış fikirləri təkzib edir, ədəbi-mədəni mühitdə milli ədəbiyyatımızın tarixinə baxış sistemini dəyişməyə müvəffəq olur".

F.Köçərliyə ədəbi-tənqidi görüşləri ilə bağlı ədəbiyyatşünaslıqda söylənilən müəyyən fikirlər T.Salamoğlunu qane etmir. Məsələn o, F.Köçərliyə M.F.Axundov məktəbinin davamçısı və onun alovlu təbliğatçısı hesab edən K.Talibzadənin "O, (F.Köçərli-T.S.) çoxcəhətli yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin, demokratik ideyaların inkişafına və yayılmasına çalışmış, Axundov ənənələrinin mübariz, fəal təbliğatçılarından olmuşdur" fikirləri ilə tam razılaşmayaraq yazır: "Doğrudan da, Köçərli Axundovun yeni tipli realist ədəbiyyat yaratmaq konsepsiyasını bəyənmiş, öz elmi-ədəbi fəaliyyəti ilə bu işə dəstək vermişdir. Lakin Axundovun estetik konsepsiyasının maarifçilik tendensiyasına tabe tutulması onun ədəbi görüşlərində birtərəflilik yaratmışdır. F.Köçərliyə ədəbi-tənqidi görüşləri isə birtərəfli deyil. O, çoxtərəfli fəaliyyətini yalnız maarifçi ədəbiyyat uğrunda mübarizəyə yox, milli ədəbiyyat uğrunda mübarizə konsepsiyasına tabe tutmuşdur. İstər ədəbi-tarixi prosesə, istərsə də müasirlərinin yaradıcılığına

"İZM" LƏRİN ESTETİKASI YENİ METODOLOJİ BAXIŞ SİSTEMİNDƏ

F.Köçərli bu konsepsiya mövqeyindən yanaşmış, bütün elmi fəaliyyətini də (həm ədəbiyyat tarixi, həm də ədəbi tənqid sahəsindəki fəaliyyətini) bu istiqamətdə davam etdirmişdir".

T.Salamoğlu ədəbiyyatımızın tarixi varlığına, eləcə də böyük Azərbaycan şairi M.Füzuliyə münasibətdə M.F.Axundovun deyil, F.Köçərliyə fikirlərini təqdim edərək yazır: "F.Köçərli "Füzuli şair deyil və xəyalatında əsla təsir yoxdur" - deyən sələfindən (M.F.Axundovdan - R.M.) fərqli olaraq Füzulini "türk şairlərinin babası" hesab edərək, onun yaradıcılığının yaşarlığında, "hələ daha da çox zamanlar həyat üzrə davam edib, tərü-təze" qalacağından söz açmış və böyük sənətkarın şairlərinin "pak, həqiqi və təbii hissiyattan nəşət etməsi"ni, həyatı təcrübəyə və elmi əsaslara malik olmasına və eyni zamanda, həqiqi istedadın məhsulu kimi yaranmasını bu sənətin yaşarlılığını təmin edəcək cəhətlər hesab etmişdir".

F.Köçərliyə yaradıcılığına dərindən bələd olan tədqiqatçı sələfinin Füzulini "türk şairlərinin babası", M.P.Vaqifi isə "bizim ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi" hesab etməsinə dair bir-birini inkar edən mülahizələrinə aydınlıq gətirməyə məcbur edir. Bu məsələdə o, F.Köçərliyə qənaətləri ilə bağlı ədəbiyyatşünaslıqda söylənilən fikirləri araşdırır və K.Talibzadənin izahını daha məqbul sayır: "Bu mülahizələrdə ziddiyyət yox idi. Tənqidçi demək istəyirdi ki, ədəbiyyatımızdan ana dilində yazan ən böyük, ən qüdrətli nümayəndələrindən biri Füzulidirsə və bu baxımdan o, bütün Azərbaycan yazıçılarının babası hesab olunursa, Vaqif yeni ədəbiyyatın "müəssisi", "banisi" kimi ondan ayrılır". K.Talibzadənin bu fikirlərinə münasibət bildirən T.Salamoğlu yazır: "K.Talibzadə F.Köçərliyə Füzulini Azərbaycan şairi, anadilli ədəbiyyatın böyük nümayəndəsi hesab etməsi, Vaqifi isə realist ədəbi məktəbin banisi kimi fərqləndirməsi fikrini irəli sürür".

Kitabda diqqəti cəlb edən maraqlı məqamlardan biri də Ruqiyyə Qəmbərqızının Köçərliyə Füzulini türk şairi hesab etməsi, buna səbəb kimi tədqiqatçının şair haqqında materialları Məhəmməd Cəlalin "Osmanlı ədəbiyyatı nümunələri" kitabından götürməsi kimi qənaətlərinin T.Salamoğlunun həqiqəti əks etdirmədiyini F.Köçərliyə əsərinə istinadən sübuta

yetirməsidir. Məsələyə daha fundamental mövqedən yanaşan və tədqiqatçının kitabına əsaslanan T.Salamoğlunun gəldiyi nəticələr olduqca aktual səslənir, eyni zamanda, elmi cəhətdən də təsdiqini tapır. Tədqiqatçı yazır: "Fikrimizcə, Köçərli Füzulini "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabında nə Azərbaycan ədəbiyyatının, nə də türk ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi təqdim etmir. F.Köçərli Füzuliyə ümumtürk, orta türk ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi yanaşır. Bu məqamda onun Füzulini Yusif Nəbi və Əlişir Nəvai ilə bir bölmədə və bir kontekstdə araşdırmasının da səbəbi aydınlaşır. "Əlişir Nəvai-Əmir Nizameddin" əçkerinin sonunda F.köçərli yazır: "Burada Azərbaycan şüərasının pişvaları və ustaları məqamında olan Füzuli Bağdadidən, Yusif Nəbidən və Əlişir Nəvidən mümkün olduğu qədər də məlumat verdikdən sonra özümüzdə borc hesab edirik ki, milli şairlərimizə sürü etməzdən müqəddəm vətəni-məlufumuzun sabiqə mühüm mərkəzi sayılan Gəncə, Şirvan, Şamaxı vilayətlərinin tarixinə məxsus o yerlərdə vəcudə gəlib nəşvü-nüma tapan əzəmi-şüəradan ustası-şüəra Əbülülün, Şeyx Nizaminin, Həkim Xaqaninin və qeyrilərinin ismi-şeriflərini zikr edib, hər birinin tərcümeyi-hallarına və əsərlərinə dair icmalən məlumat verək".

F.Köçərliyə bu mülahizələrini elmi müstəvidə nəzərdən keçirən T.Salamoğlu ədəbiyyatşünaslıqda ilk dəfə onun düzgün şərhini verir. Alimin fikrincə, Köçərli burada Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf yolunun üç dövrünü nəzərdə tutur: "Birincisi, Azərbaycan ədəbiyyatı ümumtürk ədəbiyyatının tərkib hissəsi kimi; ikincisi, farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatı mərhələsi; üçüncüsü, anadilli ədəbiyyat mərhələsi. F.Köçərli Füzuli, Nəbi, Ə.Nəvaini birinci mərhələnin, Əbülülün, Şeyx Nizami və Xaqanini ikinci mərhələnin nümayəndələri hesab edir. Haqqında söhbət gədən sitatdakı "milli şairlərimizə sürü etməzdən müqəddəm" sözləri isə onun üçüncü mərhələni "ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi" hesab etdiyi Vaqifdən başlaması aydınlaşır".

Ədəbiyyatşünaslıqda F.Köçərliyə bezi səhvlərdən bəhs olunmasına, xüsusilə də Füzulini orta türk ədəbiyyatının nümayəndəsi hesab edilməsi məsələsinə aydınlıq gətirən T.Salamoğlu diqqəti R.Qəmbərqızının "dahi Azərbaycan şairi M.Füzulinin mənşə etibarilə hansı xalqa mənsub olduğunu göstərdikdə isə alim çox böyük bir xətaya yol vermişdir" fikrinə yönəldərək bildirir ki, "bu çox böyük bir xəta" Köçərliyə Füzulini, guya türk şairi hesab etməsi"dir. Tədqiqatçı Ruqiyyə Qəmbərqızının belə bir mühakimə yürütməsinin heç bir elmi əsası olmadığını bildirərək yazır: "Birincisi, Köçərli heç bir yazısında, o cümlədən "Azərbaycan ədəbiyyatı"nda "Füzuli türk şairidir" (yəni "Osmanlı türklərinin şairidir" mənasında) demir. "Türk şairlərinin babası hesab olunur" deyir və bu "türk şairləri" ifadəsinin məzmununda, canında osmanlı türkləri ilə bərabər Azərbaycan türkləri də eyni dərəcədə yer alır. İkincisi, Köçərli Füzulini ümumtürk ədəbiyyatı kontekstində təqdim etsə də, bu təqdimatda böyük sənətkarın Azərbaycan dilli olması və Azərbaycan ədəbiyyatına məxsusluğuna ciddi işarələr vurur. "...Füzuli özü türük oğlu olmağa binaən, öz ana dilini artıq sevib də, ona

rövqə verməyi baş vəzifələrindən biri hesab edirmiş".

F.Köçərliyə kitabından nümunə gətirdiyi "və həqiqətdə demək olar ki, türk dilinə rövqə verən və onu xarü xaşakdan təmizləyib bir göyçək və səfəli çəmənə bənzədən Füzuli olubdur. Və bununla biz türklərin üstə ümmün və Azərbaycan türklərinin boynuna (xüsusən) böyük bir minnət qoyubdur" qənaətinə əsaslanaraq müəllifin mövqeyinə tam aydınlıq gətirir: "Madam ki, Köçərli Füzulini ana dilini inkişaf etdirən və zənginləşdirən bir sənətkar kimi təqdim edir və bununla da Azərbaycan türklərinin (məhz Azərbaycan türklərinin, osmanlı türklərinin yox) boynuna böyük bir minnət qoyduğunu iddia edir, onda Köçərliyə Füzulini anadilli Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi hesab etməsinə şübhə yeri qalmır".

T.Salamoğlu yazır ki, F.Köçərli yalnız Azərbaycan ədəbiyyatının keçdiyi tarixi inkişaf yolunu araşdırmayıb, həm də dövrünün ədəbi prosesini diqqət mərkəzində saxlayıb, çap olunan əsərlərə müntəzəm olaraq münasibət bildirib. Tənqidçi kimi onun özünəməxsus cəhətləri olduğunu göstərib: "Bir tənqidçi kimi onun fəaliyyətinin özəl cəhətlərindən biri bu idi ki, o, öz müasirləri ilə çox sıx yaradıcılıq əlaqəsi saxlayır, onlarla məktublaşır, onların yaradıcılıq laboratoriyasına daxil ola bilirdi".

F.Köçərliyə həm Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ilə bağlı gördüyü işlər, həm də müasirlərinin yaradıcılığı haqqında yazdığı obyektiv məqalələr müasirləri tərəfindən razılıqla qarşılanırdı. Ona görə də qələm dostları sənətkarı ciddi ədəbi-nəzəri hazırlığa malik, ədəbiyyatın vəzifəsini aydın dərk edən, dünya ədəbiyyatının keçdiyi inkişaf yoluna dərindən bələd olan istedadlı tənqidçi kimi qəbul edirdilər. Sələflərinin fikirlərini təqdim edən T.Salamoğlu tənqidçinin "Ədəbiyyatımıza dair məktub" məqaləsindən bəhs edərək yazır ki, "F.Köçərliyə məqaləsi onun sənət haqqında görüşlərinin elmi ifadəsi və çağdaş sənətkarların üzərinə düşən vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi baxımından diqqətəlayiqdir. F.Köçərli bu məqaləsində ədəbiyyatı milli və bəşəri dəyərlərin bədii ifadəsi kimi şərh edir. Tənqidçiyə görə, həqiqi sənət və sənətkar bir millətə mənsub olmaqdan əlavə, həm də bütün bəşəriyyətə, insanlığa mənsubdur və eslinde F.Köçərli ədəbiyyat bəşəri dəyərlərin ifadə vasitəsi kimi yüksək qiymətləndirir. Onun bu istiqamətdə söylədiyi fikirlər müasir ədəbiyyatşünaslığın ədəbiyyatdan milliliklə bəşəriyyətin vəhdəti tələbi ilə tam üst-üstə düşür". T.Salamoğlunun "F.köçərliyə ədəbiyyatı bəşəri dəyərlərin ifadəsi kimi görmək tələbi milliliyin inkarına yox, milliliklə bəşəri dəyərlərin inkasına istiqamətlənmişdi" qənaəti müstəqillik dövrü ədəbiyyatşünaslığımız üçün çox aktual səslənir. O, yazır: "Köçərli "bir millətin ədəbiyyatı demək olar ki, onun məişətinin aynasıdır" deyir və belə qənaətə gəlirdi ki, "hər bir millətin dolanacağı, övzai-məişətini, dərəcəyi tərəqqisini, mərtəbəi-kamalı, qüdrət və cəlalını onun ədəbiyyatından bilmək olur".

(Davamı var)